

09. Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ında Mitsel Yapı ve Halk Ritüelleri ¹**Berrin SARITUNÇ ²**

APA: Sarıtuñ, B. (2026). Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât'ında Mitsel Yapı ve Halk Ritüelleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (54), 150-171. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875405>

Öz

Bu çalışma, Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eserinde yer alan mitsel unsurlar ile Anadolu halk kültüründe sürdürülen mevlid ritüelleri arasındaki ilişkiyi halkbilimi bağlamında incelemektedir. Çalışmanın amacı, eserdeki Nur-ı Muhammedî, kutsal doğum, göğe yükseliş, hayat ağacı, su, ışık, koku ve bereket motiflerinin Türk mitolojisi ve halk inanışlarındaki sembolik karşılıklarını belirlemek; bu unsurların doğum, sünnet, evlilik ve ölüm çevresinde gerçekleştirilen mevlid uygulamalarında nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; Vesîletü'n-Necât ile ilgili literatür doküman incelemesi ve karşılaştırmalı metin çözümlemesi yoluyla değerlendirilmiştir. İnceleme sürecinde Mircea Eliade'nin kutsal zaman ve mit, Carl Gustav Jung'un arketip ve kolektif bilinçdışı, Arnold van Gennep'in geçiş ritüelleri yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Bulgular, eserdeki nur, mucizevi doğum, kutsal içecek, göksel yolculuk ve kozmik ağaç motiflerinin Anadolu'daki kıyam, şerbet ve şeker dağıtma, gül suyu serpmeye, kandil yakma, okunmuş su içirme ve geçiş dönemlerinde mevlid okutma uygulamalarıyla işlevsel ve sembolik ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Ayrıca örtü, kandil, gülaftan ve mevlid cüzü gibi maddi kültür unsurlarının kutsal anlatının gündelik yaşamda görünürleşmesini sağladığı belirlenmiştir. Sonuç olarak Vesîletü'n-Necât, yalnızca dinî-edebî bir metin değil, kolektif belleği canlı tutan ve kutsal anlatıyı ritüel pratiklere dönüştüren yaşayan bir kültürel miras unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle eser, İslamî anlatı ile Türk halk kültürünün tarihsel katmanları arasındaki sürekliliği de görünür kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Süleyman Çelebi, Vesîletü'n-Necât, mevlid, Türk mitolojisi, halk ritüelleri

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 7
Etik Şikayeti: editor@rumelide.com
Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 25.08.2026-**Kabul Tarihi:** 21.09.2026-**Yayın Tarihi:** 22.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875405>
Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlük

² Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü / Assis. Professor, Sakarya University of Applied Sciences, Sakarya Vocational School, Department of Marketing and Advertising (Sakarya, Türkiye) **e-posta:** bsaritunc@subu.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-8662-6562> **ROR ID:** <https://ror.org/01shwhq58>

The Mythical and Ritualistic Structure of Süleyman Çelebi's *Vesîletü'n-Necât* in the Context of Folklore ³

Abstract

This study examines, from a folklore perspective, the relationship between the mythical elements in Süleyman Çelebi's *Vesîletü'n-Necât* and the Mawlid rituals maintained in Anatolian folk culture. It aims to identify the symbolic correspondences of the Muhammadan Light, sacred birth, heavenly ascent, tree of life, water, light, fragrance, and abundance motifs in Turkish mythology and folk beliefs, and to show how these elements are reproduced in Mawlid practices associated with birth, circumcision, marriage, and death. The study adopts a qualitative approach and evaluates *Vesîletü'n-Necât* and the relevant literature through document analysis and comparative textual analysis. The analytical framework draws on Mircea Eliade's concepts of sacred time and myth, Carl Gustav Jung's archetypes and collective unconscious, and Arnold van Gennep's theory of rites of passage. The findings indicate that the motifs of light, miraculous birth, sacred drink, celestial journey, and cosmic tree establish functional and symbolic relationships with Anatolian practices such as standing during the nativity section, distributing sherbet and sweets, sprinkling rosewater, lighting oil lamps, drinking blessed water, and reciting the Mawlid at transitional stages of life. Material culture elements, including embroidered coverings, lamps, rosewater sprinklers, and Mawlid booklets, also make the sacred narrative visible in everyday life. The study concludes that *Vesîletü'n-Necât* is not merely a religious-literary text but a living element of cultural heritage that sustains collective memory and transforms sacred narrative into ritual practice. In this respect, the work also reveals the historical continuity between Islamic narrative and the multiple layers of Turkish folk culture.

Keywords: Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n-Necât*, Mawlid, Turkish mythology, folk rituals

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticate, Rate: 7 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 25.08.2026-**Acceptance Date:** 21.09.2026-**Publication**

Date: 22.09.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.22875405>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Arapça mevlid kelimesinden Türkçeye geçen “mevlit”, sözlük anlamı itibarıyla “doğum, doğma, doğum yeri veya insanın doğduğu yer” gibi anlamlara gelmektedir. Zaman içerisinde kelimenin anlam alanı genişlemiş ve özellikle dinî ve edebî bağlamda yeni içerikler kazanmıştır. Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ünde bu kavram iki temel anlamıyla açıklanmaktadır: Birincisi Hz. Muhammed’in doğumunu ve hayatını anlatan manzum eser; ikincisi ise bu eserin okunduğu dinî tören olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2011). Başlangıçta yalnızca bir doğum anlatısını ifade eden kelime, zamanla edebî bir tür hâline gelmiş ve Türk edebiyatında pek çok şair tarafından mevlitler kaleme alınmıştır. Bu türde eser veren isimler arasında Süleyman Çelebi’nin yanı sıra İpsalalı Ebu’l-Hayr, Şemseddin Sivasî ve İhracızade İsmail Hakkı gibi şahsiyetler de yer almaktadır.

Mevlit türü yalnızca Hz. Peygamber’i konu alan eserlerle sınırlı kalmamış; Hz. Ali, Hz. Fâtıma ve diğer İslam büyükleri ile bazı tarikat şeyhlerini konu edinen mevlitler de yazılmıştır. Bu gelenek yalnızca Türk edebiyatında değil, başta Arap edebiyatı olmak üzere farklı İslam toplumlarının edebî üretimleri içinde de görülmektedir. Bosna’dan Bulgaristan’a, Orta Asya’dan Doğu Türkistan’a kadar uzanan geniş bir coğrafyada Türk dünyasının pek çok bölgesinde mevlitler yazılmış, okunmuş ve çeşitli toplumsal vesilelerle icra edilmiştir.

Osmanlı döneminde önemli bir dinî ve kültürel gelenek hâline gelen mevlit merasimleri, Türkiye’de 1910 yılında resmî olarak kutlanmaya başlanan Mevlid Bayramı uygulamasıyla kurumsal bir boyut kazanmıştır. Ancak Cumhuriyet’in ilanından sonra bu resmî uygulamadan vazgeçilmiştir. Buna rağmen günümüzde çeşitli resmî kurum ve kuruluşlar tarafından zaman zaman mevlit programlarının düzenlendiği görülmektedir. Halk arasında ise mevlit geleneği canlılığını korumaktadır. Doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi hayatın önemli geçiş dönemlerinde; yeni bir ev veya mal edinme gibi sevinçli olaylarda ve özellikle Mevlid Kandili başta olmak üzere kutsal kabul edilen gün ve gecelerde mevlit okunması yaygın bir uygulama olarak sürmektedir.

Türk edebiyatında mevlit türünün en tanınmış örneği kuşkusuz Süleyman Çelebi’nin XV. yüzyılın başlarında kaleme aldığı Vesiletü’n-Necât adlı eseridir. Eserin, Osmanlı Devleti’nin Ankara Savaşı sonrasında yaşadığı siyasi ve toplumsal bunalımın etkili olduğu bir dönemde, 1409–1410 yıllarında yazıldığı kabul edilmektedir. Süleyman Çelebi’nin bu eseri yazma sebebinin, Bursa Ulu Cami’de imamlık yaptığı sırada bir Fars vaizin Hz. Muhammed’in diğer peygamberlerden üstün olmadığı yönündeki yorumundan duyduğu rahatsızlık olduğu ifade edilmektedir. Bu duruma cevap niteliğinde kaleme alınan eserde özellikle Miraç bölümünde Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstünlüğü vurgulanmıştır. Bununla birlikte eserin adının “kurtuluş vesilesi” anlamına gelen Vesiletü’n-Necât olarak seçilmesi, dönemin umutsuzluk ortamında toplum için bir teselli ve manevi dayanak olarak Hz. Peygamber sevgisini öne çıkarma düşüncesiyle ilişkilendirilmektedir (Acar, 2023, s. 333).

Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât adlı eseri, halkbilimi ve karşılaştırmalı mitoloji açısından kutsal zamanın yeniden üretildiği kurucu bir metin niteliği taşımaktadır. Eser, Hz. Muhammed’in doğumu, Miraç yolculuğu ve vefatı gibi anlatılar aracılığıyla yalnızca dinî bir biyografi sunmaz; aynı zamanda kozmik düzenin yeniden kurulmasını sembolik olarak temsil eder ve toplumsal bellekte süreklilik sağlar. Bu yönüyle metin, kutsal anlatının ritüel ve kültürel işlevini bir arada taşıyan önemli bir kültürel yapı olarak değerlendirilebilir.

Mircea Eliade’ye göre mitos, her zaman bir yaratılış anlatısıdır ve kaostan kozmosa geçişi temsil eder

(Eliade, 2001, s. 15). Vesîletü'n-Necât'ta yer alan Nur-ı Muhammedî anlayışı, bu kozmogonik yapının İslamî yorumunu ortaya koymaktadır. Eserde evrenin yaratılışı Hz. Muhammed'in nuruna bağlanmakta ve bu nur varoluşun başlangıç noktası olarak sunulmaktadır. Süleyman Çelebi'nin "Ol diledi kim cihânı var ede / Bir avuç nûrunu diledi yâr ede" beyti, kozmik başlangıç fikrini sembolik bir anlatım içinde ifade eder. Bu yaklaşım, arkaik toplumlarda görülen "ilk ışık" veya "kozmetik başlangıç" motiflerinin monoteist bir çerçeve içinde yeniden yorumlanmış bir biçimi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Nur-ı Muhammedî kavramı, mitsel bir arché (başlangıç ilkesi) gibi işlev gören ve evren ile zamanın başlangıcını anlamlandıran bir anlatı unsuru olarak yorumlanabilir. Bu nurun Hz. Âdem'den itibaren peygamberler aracılığıyla aktarılıp Hz. Muhammed'e ulaşması ise halkbiliminde "kutsal soy aktarımı" ve "soyluluk miti" çerçevesinde yorumlanabilecek bir anlatı örüntüsüdür.

Eserde mitsel anlatının yoğunlaştığı bölümlerden biri de Velâdet anlatılarıdır. Hz. Âmine'nin doğum anında yaşadığı olağanüstü olaylar, sıradan bir biyografik anlatının ötesine geçerek kutsal doğum temasını ortaya koymaktadır. Doğum sırasında meleklerin gelişi, Hz. Âmine'ye ak bir kap içinde şerbet sunulması ve göksel varlıkların ortaya çıkması gibi unsurlar, doğumun ilahi bir olay olarak tasvir edildiğini göstermektedir. Neclâ Pekolcay'a göre bu sahneler, Türk halk muhayyilesinde İslam öncesi göksel varlık ve koruyucu ruh inançlarının İslami sembollerle yeniden yorumlanmış biçimleri olarak değerlendirilebilir (Pekolcay, 1993, ss. 171-176). Doğum anında ortaya çıkan nurun dünyayı aydınlatması ve uzak diyarların görünür hâle gelmesi ise mitsel "aydınlanma" ve "evrensellik" motifleriyle ilişkilendirilebilir. Bu ışık, kaosu ortadan kaldıran ve kozmik düzeni kuran ilahi müdahalenin sembolik bir ifadesi olarak karşımıza çıkar.

Miraç anlatıları ise eserin kozmolojik boyutunu ortaya koyan önemli bir bölüm oluşturur. Hz. Muhammed'in Burak ve Refref gibi mitik bineklerle göğe yükselmesi, yedi kat göğü aşması ve Sidretü'l-Münteha'ya ulaşması, halkbilimi açısından "göğe yükselme ritüeli" ve "eşik geçişi" gibi mitolojik temalarla ilişkilendirilebilir. Bu anlatı yapısı, birçok kültürde görülen göksel yolculuk motifinin İslamî anlatı içinde yeniden şekillenmiş bir örneği olarak değerlendirilebilir. Burak figürü de mitolojide yer alan kanatlı at motifinin İslami sembolizm içinde dönüştürülmüş bir biçimi olarak düşünülebilir. Bu yolculuk yalnızca fiziksel bir yükseliş değil, sembolik olarak bir eşik aşma ve kutsal alana geçiş örüntüsü biçiminde de okunabilir (Eliade, 2001; van Gennep, 1960). Sidretü'l-Münteha ise evrenin sınırını temsil eden mitsel bir axis mundi (dünya eksen) işlevi görmektedir.

Eserin halk kültürü açısından önemli bir yönü de kolektif bellek ve ritüel boyutudur. Vesîletü'n-Necât yalnızca yazılı bir metin olarak kalmamış; doğum, ölüm, sünnet ve kandil gibi geçiş dönemlerinde okunarak yaşayan bir ritüel metne dönüşmüştür. Bu törenlerde belirli bir makamla okunması, metnin müzikal ve duygusal etkisini artırarak toplumsal bir katarsis işlevi görmesine katkı sağlamaktadır. Mevlid üzerine hazırlanan ortak çalışmada eser, yalnızca bir şiir değil, Türk toplumunun dinî ve kültürel kimliğinin oluşumunda etkili olan bir kültür metni olarak ele alınmaktadır (Kemikli & Çetin, 2010). Halkbilimsel açıdan değerlendirildiğinde bu ritüeller, toplumu kutsal zamanla yeniden buluşturan ve kültürel sürekliliği sağlayan sembolik pratikler olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri, kozmik nur, mucizevi doğum ve göksel yolculuk motifleri aracılığıyla İslamî düşünce ile Türk halk kültürünün mitolojik unsurlarını bir araya getiren önemli bir anlatı yapısı sunmaktadır. Bu yönüyle eser yalnızca bir dinî şiir değil; aynı zamanda kolektif belleğin oluşumuna katkı sağlayan ve kutsal zamanın yeniden üretimini mümkün kılan kültürel bir metin olarak değerlendirilebilir. Türk halkbilimi ve karşılaştırmalı mitoloji açısından bakıldığında Vesîletü'n-Necât, kaostan kozmosa geçişi simgeleyen kurucu bir anlatı niteliği taşımakta ve Türk

kültürel hafızasında önemli bir yer tutmaktadır.

Velâdet: Kutsal Doğum Motifleri

Hız. Âmine'nin doğum anı, mitsel bir "liminalite" (eşik) durumudur. Doğum esnasında gerçekleşen olaylar, halkbilimi açısından "kahramanın doğuşu" motifine (Hero's Birth Motif) tam uyum sağlar. Süleyman Çelebi'nin tasvir ettiğı "ak bardakla şerbet sunulması", Türk mitolojisindeki "yaşam suyu" (Ab-ı Hayat) veya Şaman anlatılarındaki "kutsal içecek" ile sembolik bir bağ kurar. Neclâ Pekolcay, bu sahnede Hız. Asiye ve Hız. Meryem'in birer huri gibi belirmesini, arkaik toplumlardaki "doğuma yardımcı olan tanrısall/kutsal figürler" arketipinin İslamî versiyonu olarak yorumlar (Pekolcay, 1993, ss. 171–176; Gürses, 2007, ss. 77–96). Doğumla birlikte doğu ve batıdaki sarayların görünmesi, mitsel bir "evrensel aydınlanma" olup, kaosun sona erip ilahi düzenin (kozmos) yeryüzüne indiğini simgeler (Çift, 2004, ss. 139–157).

Miraç: Göğ'e Yükseliş Motifi

Mevlid'in en mitsel bölümlerinden biri olan Mirac, Türk halkbiliminde Şaman'ın gökyüzü seyahati (ascent) ile yapısal benzerlikler taşır. Hız. Muhammed'in Burak ve Refref adlı mitsel bineklerle yedi kat göğ'e aşması, her katta bir peygamberle (ata ruhuyla) karşılaşması, arkasından "Sidretü'l-Münteha"da (Sınır Ağacı) durması, evrensel "Hayat Ağacı" (Axis Mundi) mitosunun bir tezahürüdür. Miraç, peygamberin beşerî âlemden ilahî âleme geçişini anlatan bir eşik aşma ve kutsal yolculuk örüntüsü olarak yorumlanabilir (Eliade, 2001; van Gennepe, 1960). Sidre, bilinen evrenin sonu, bilinmeyen başlangıcıdır; bu da mitolojideki "dünyalar arasındaki sınır" motifini karşılar.

Mevlid Geleneğı ve Kültürel Hafıza

Halkbilimsel açıdan Mevlid, yalnızca bir edebî metin değil, aynı zamanda toplumsal bir geçiş töreni (rite de passage) unsurudur. Doğum, ölüm ve kutsal geceler gibi önemli zamanlarda okunması, toplumu mitsel zamana geri götüren bir ritüel işlevi görür (in illo tempore). Mevlid icrası, Türk Müslümanlığının estetik ve toplumsal kimlik üretim alanlarından biri olarak değerlendirilebilir; ritüel, toplumsal dayanışmayı kutsal bir referans çerçevesinde güçlendirmektedir (Kemikli & Çetin, 2010). Metinde yer alan her salavat çağrısı, dinleyiciyi pasif bir gözlemci olmaktan çıkararak ritüelin aktif bir katılımcısına dönüştürür ve böylece birey, mitsel zamana dahil edilen bir "ritüelistik katılım" sürecine girer.

Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eserinde yer alan yaratılış ve doğum anlatıları, yalnızca teolojik bir anlatı değil; aynı zamanda Türk mitolojisi ve halk anlatılarında görülen "kutlu ışık" ve "kutsal ağaç" arketipleri ile ilişkilendirilebilecek sembolik bir yapı ortaya koymaktadır. Bu durum, Türk kozmogonik düşüncesinin İslamî bir yorum çerçevesinde süreklilik kazandığını göstermektedir. Türk mitolojik düşüncesinde evren çoğu zaman üç katmanlı bir kozmik düzen içerisinde tasavvur edilmektedir. Buna göre evren gök, yeryüzü ve yeraltı olmak üzere üç temel kozmik katmandan oluşmaktadır. Bu katmanları birbirine bağlayan sembolik unsur ise çoğu zaman " kozmik ağaç" veya "hayat ağacı" olarak adlandırılan kutsal ağaç motifidir. Eski Türk kozmolojisinde dünyanın merkezinde bulunduğu inanılan bu ağaç, kökleriyle yeraltına, gövdesiyle yeryüzüne ve dallarıyla göğ'e uzanarak üç kozmik alanı birbirine bağlayan bir eksen (axis mundi) işlevi görmektedir. Bu nedenle kozmik ağaç, evrenin düzenini ve bütünlüğünü temsil eden temel mitolojik sembollerden biri olarak kabul edilmiştir (Ahmetbeyoğlu & Şen, 2018, s. 62).

Türklerin evren tasavvurunda gök ve yer birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak düşünülmüştür.

Bu kozmik anlayış içinde gök yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda kutsal düzeni temsil eden bir unsur olarak kabul edilmiştir. Göktürkler dönemindeki dini düşünce ve buna bağlı kozmoloji tasavvurunda, ilahi dinlerde görülen tek Tanrı anlayışına benzer bir inanç yapısının bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde göğün farklı katmanlardan oluştuğu ve her katmanda ayrı tanrıların bulunduğu yönünde belirgin bir tasavvurdan söz edilmemektedir (Taş, 2002, s. 157; Hocoğlu, 1994, s. 108).

Türklerde kullanılan “Tengri” kavramı hem maddi gökyüzünü ifade eden bir anlamı hem de ilahi varlığı temsil eden Tanrı anlamını birlikte barındırmaktadır. Ancak Göktürk dönemine gelindiğinde bu iki anlamın giderek birbirinden ayrıldığı ve Tengri kavramının daha çok ilahi bir varlık olarak algılanmaya başladığı görülmektedir. Göktürk Yazıtları’nda yer alan ifadeler, Tengri’nin evreni düzenleyen ve insan kaderi üzerinde belirleyici olan yüce bir güç olarak tasavvur edildiğini ortaya koymaktadır (Hocoğlu, 1994, s. 108).

Orhun Yazıtları’nda “Tengri” kavramının yalnızca ilahi bir varlığı değil, aynı zamanda maddi gökyüzünü ifade eden bir anlamda da kullanıldığı görülmektedir. Yazıtlarda gök ve yer birlikte anılarak evrenin düzenini oluşturan temel unsurlar olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda bazı ifadelerde göğün fiziksel bir varlık olarak algılandığı açıkça görülmektedir. Nitekim yazıtlarda şu ifadeler yer almaktadır: “Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta”, “Üstte gök basmasa, altta yer delinmese”, “Gök, yer bulandığı için”, “Yaz olsa, üstte gök.” Bu ifadeler Türklerin evren tasavvurunda gök ve yerin kozmik düzeni oluşturan iki temel unsur olarak düşünüldüğünü göstermektedir (Ergin, 2000, s. 9, 17, 25, 47, 63).

Bu kozmik düzen anlayışı aynı zamanda göğe yükselme ve kutsal alana ulaşma düşüncesiyle de ilişkilidir. Türk mitolojik ve dini düşüncesinde gök, kutsal varlığın bulunduğu alan olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle insanın kutsal alana ulaşması çoğu zaman sembolik bir yükselme anlatısıyla ifade edilmiştir. Şamanın trans sırasında göğe yükselmesi, göksel ağaç veya kozmik eksen aracılığıyla üst dünyaya ulaşması gibi anlatılar bu inanç sisteminin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda göğe yükselme motifi, bireyin sıradan dünyadan kutsal alana geçişini simgeleyen mitolojik bir anlatı kalıbı olarak değerlendirilebilir.

Eski Türk kozmogonisi içinde yer alan bu semboller, kutsal ışık, göksel yolculuk ve kozmik düzen kavramlarıyla birlikte düşünüldüğünde evrenin ilahi bir merkez etrafında kurulduğunu ifade eden güçlü bir mitolojik düşünce sistemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türk mitolojik geleneğinde kozmik ağaç, kutsal ışık ve göğe yükselme motifleri yalnızca doğa tasvirleri değil; evrenin yaratılışı, düzeni ve kutsallığına ilişkin temel sembolik anlatılar olarak değerlendirilmektedir.

Klasik Türk kozmolojisine ilişkin araştırmalarda, dünyanın sonunu ifade eden “kıyamet” kavramının İslamî anlamdaki biçimiyle eski Türk düşüncesinde açık bir şekilde bulunmadığı dile getirilmektedir. Bununla birlikte ölümden sonra hayatın varlığına inanan bir toplumda evren düzeninin sona ermesine ilişkin bir algının tamamen bulunmadığını söylemek de güçtür. Türklerin evren tasavvurunda kâinat çoğu zaman gök–yer–insan üçlüsü üzerinden açıklanmaktadır. Bu anlayışta insanın oluşturduğu en önemli toplumsal yapı devlet olduğundan, devlet düzeninin bozulması veya ortadan kalkması da bir tür “ölüm” ya da “kıyamet” olarak yorumlanmıştır. Göktürk Yazıtları’nda yer alan bazı ifadeler bu düşüncüyü açık biçimde yansıtmaktadır. Nitekim Kül Tigin Yazıtı’nda şu ifadeler yer almaktadır:

“Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk Milleti ilini töreni kim bozabilecekti? Türk Milleti, vaz geç, pişman ol! Disiplinsizliğinden dolayı, beslenmiş olan bilgili kağanınla, hür ve müstakil iyi iline karşı kendin hata ettin, kötü hâle soktun. Silâhlı nereden gelip dağıtarak gönderdi? Mızraklı nereden

gelerek sürüp gönderdi. Mukaddes Ötüken ormanının milleti, gittin. Doğuya giden, gittin. Batıya giden, gittin. Gittiğin yerde hayrın şu olmalı: Kanın su gibi koştı, kemiğin dağ gibi yattı. Beylik erkek evlâdın kul oldu, hanımlık kız evlâdın carıye oldu. Bilmediğin için, kötülüğün yüzünden amcam, kağan uçup gitti.”

(Kül Tigin Abidesi, Doğu 22–24; Ergin, 2000, s. 17).

Türk düşüncesinde Tanrı kavramının ifade ediliş biçimi de kozmolojik algıyla yakından ilişkilidir. Kaşgarlı Mahmud, “Tanrı” kelimesinin hem maddi gökyüzünü hem de ilahi varlığı ifade edebildiğini belirtmiş ve yüce görülen pek çok varlığın “Tanrı” kavramıyla ilişkilendirildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte “Kök” veya “Gök” kavramının çoğu zaman yalnızca fiziksel gökyüzünü değil, aynı zamanda yücelik ve ululuk anlamını da ifade ettiği düşünülmektedir. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından anlam genişlemesiyle açıklanırken, bazıları “Tengri” kavramının esasen Gök Tanrı’yı ifade etmek üzere kullanıldığını ileri sürmektedir (Günay & Güngör, 2009, s. 59).

Eski Türklerin Tanrı’yı gökle ilişkilendirmeleri, yaşadıkları kültürel çevreyle de yakından bağlantılıdır. Bozkır yaşam tarzı içinde yaşayan Türk toplulukları geniş ve açık alanlarda hayat sürmüşlerdir. Ufuk çizgisinde görülen en geniş ve sınırsız unsur gökyüzü olduğu için, yüce yaratıcı varlığın da bu sonsuz mekânda tasavvur edilmesi doğal bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Tanrı’nın gökte bulunduğu fikri, Türk kozmolojisinde hem kutsallık hem de büyüklük anlamını ifade eden sembolik bir anlatım olarak değerlendirilmektedir (Taş, 2002, s. 153).

Türk düşüncesinde Tanrı kavramına yüklenen anlamlardan biri de “saran ve kuşatan” bir varlık anlayışıdır. Bu yorumdan hareketle Tanrı’nın gökte bulunan ve evreni bütünüyle kuşatan bir güç olarak tasavvur edildiği söylenebilir. Bu kozmik düşünce Türklerin günlük yaşam biçimlerine de yansımıştır. Türk çadırının mimarisi sembolik bir kozmoloji anlayışını yansıtır. Çadırın kubbe biçimindeki üst kısmı göğü, tabanı ise yeri temsil edecek şekilde tasarlanmıştır. Böylece çadır, göğün dünyayı çevreleyen kubbesini simgeleyen küçük bir evren modeli olarak yorumlanabilir. Benzer bir kozmik tasavvur Oğuz Kağan Destanı’nda da görülmekte ve evrenin kubbe biçiminde tasavvur edildiği ifade edilmektedir (Taş, 2002, s. 153).

Süleyman Çelebi’nin Vesîletü’n-Necât adlı eserinde yer alan Nur-ı Muhammedî tasviri, evrenin henüz var olmadığı bir kaos evresinde ortaya çıkan ilk varlık olarak anlatılmaktadır. Bu anlatı yapısı, Türk mitolojik düşüncesinde yer alan “ilk ışık” motifiyle dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. Bahaeddin Ögel’e göre Türk mitolojisinde ışık yalnızca bir aydınlık unsuru değil, yaratıcı kudreti temsil eden kozmogonik bir başlangıçtır. Işık, karanlığı yararak düzeni kuran ve evrenin oluşumunu başlatan ilahi bir iradeyi simgeler (Ögel, 2010, Cilt I). Bu nedenle Mevlid’in başlangıcında yer alan nur anlatısı, yalnızca İslamî bir teolojik açıklama değil, aynı zamanda Türk mitolojik düşüncesinin aşına olduğu kozmogonik bir sembolizmi de çağrıştırmaktadır.

Süleyman Çelebi’nin “Bir avuç nûrunu diledi yâr ede” dizesi, yaratılışın merkezine metafizik bir ışık yerleştiren bu kozmogonik düşüncenin şiirsel ifadesidir. Benzer bir motif Uygur Türeyiş Destanı’nda görülen “ışık içinden doğuş” anlatısında da karşımıza çıkmaktadır. Her iki anlatıda da ışık biyolojik bir doğum sürecinin ötesinde, ilahi kökeni temsil eden metafizik bir “tohum” işlevi görmektedir. Bu nedenle ışık, hem yaratılışın başlangıcı hem de kutsal soyun kaynağı olarak kabul edilmektedir.

Türk halk anlatılarında görülen bir diğer önemli sembol ise ağaç motifidir. Türk mitolojik düşüncesinde ağaç, gök ile yer arasındaki bağlantıyı sağlayan kozmik eksen temsil eder. Bu nedenle birçok anlatıda ağaç yalnızca doğal bir varlık değil, evrenin merkezi ve soyun kökeni olarak tasavvur edilir. Dede Korkut

hikâyelerinde ağaca atfedilen kutsallık ve bazı kahramanların ağaca bağlanan doğum motifleri bu düşüncenin izlerini taşımaktadır. Bahaeddin Ögel, Türk mitolojisinde ağacın gökten gelen bir ışıkla ilişkilendirilerek kahramanların doğumuna aracılık eden bir sembol olarak kullanıldığını belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt I).

Bu mitolojik sembolizmin İslamî kozmoloji içindeki karşılıklarından biri Sidretü'l-Münteha motifidir. Mevlid'de ve İslamî anlatılarda yer alan bu ağaç, göklerin sınırında bulunan kutsal bir varlık olarak tasvir edilir. Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğunda Sidre'nin yanına kadar yükselmesi, kozmik düzenin sınır noktasına ulaşmayı ifade eden sembolik bir anlatıdır. Türk mitolojisindeki Hayat Ağacı ya da Dünya Ağacı (Axis Mundi) ile Sidretü'l-Münteha arasında kurulan benzerlik, iki farklı inanç sisteminde aynı kozmik sembolizmin farklı biçimlerde ifade edildiğini göstermektedir.

Mevlid'de doğum anı tasvir edilirken kullanılan "Cümle âlem nûr ile doldu" ifadesi de kozmogonik bir dönüşümü anlatmaktadır. Bu anlatı, karanlık ve düzensiz bir durumdan ışık ve düzenin hâkim olduğu yeni bir evrene geçiş temsil eder. Türk kozmogonisi içinde de yaratılış sürecinin temel aşamalarından biri, ışık ile karanlığın birbirinden ayrılmasıdır. Ögel, Türklerin ışığı yalnızca bir aydınlanma değil, aynı zamanda ruh ve yol gösterici bir güç olarak gördüklerini belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt I). Bu nedenle ışığın ortaya çıkışı, kaosun sona ermesi ve kozmosun kurulması anlamına gelmektedir.

Mevlid'de Hz. Âmine'nin karnındaki nurun doğuyla batıyı aydınlatacak şekilde tasvir edilmesi de bu kozmogonik sembolizmin bir başka örneğini oluşturur. Bu anlatı, Türk destanlarında görülen "nurlu doğum" motifleriyle yapısal benzerlik göstermektedir. Oğuz Kağan Destanı'nda gökten inen bir ışığın içinden doğan çocuk anlatısı veya kutsal bir ışığın kahramanın soyunu belirlemesi gibi motifler, kahramanın ilahi kökene sahip olduğunun mitsel bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu tür anlatılar, kahramanın ya da kutsal kişinin evrensel bir rehberlik ve otorite ile donatıldığını sembolik biçimde ifade etmektedir.

Bu bağlamda Türk toplumunun Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât adlı eserini ve özellikle Nur-ı Muhammedî kavramını güçlü biçimde benimsemesi yalnızca dini bir bağlılıkla açıklanamaz. Halkbilimi açısından bu durum, kolektif bilinçte varlığını sürdüren eski mitolojik arketiplerin yeni bir dini terminoloji içinde yeniden anlam kazanmasıyla ilişkilidir. Başka bir ifadeyle Mevlid'deki nur, ışık, doğum ve kozmik düzen anlatıları Türk mitolojik düşüncesinde zaten mevcut olan sembolik yapılarla örtüşmüş ve bu nedenle toplum tarafından kolaylıkla içselleştirilmiştir. Bu süreç halkbilimsel açıdan eski inanç unsurlarının yeni dini form içinde devam etmesi şeklinde değerlendirilebilir.

Mevlid literatüründe Hz. Peygamber'in doğumu etrafında şekillenen olağanüstü anlatılar, klasik mevlid metinlerinde kozmik ve kutsal bir doğum tasavvurunun inşa edildiğini göstermektedir. Mevlit literatüründe Hz. Peygamber'in doğumuna ilişkin anlatılar yalnızca tarihsel bir doğum olayını aktarmakla sınırlı değildir. Bu metinlerde peygamberin ana rahmine düşmesiyle birlikte yer ve gök ehlinin sevinç duyması, Rebiülevvel ayının on ikinci gecesinde dünyaya gelişi ve doğum sırasında meleklerin bulunduğu mekânı kuşatması gibi olağanüstü olaylar ayrıntılı biçimde tasvir edilir. Böylece peygamberin doğumu bireysel bir hadise olmaktan çıkarak bütün kâinatı ilgilendiren kutsal bir olay olarak sunulur (Onay, 2019, s. 512–513). Süleyman Çelebi de bu doğumu Hz. Âmine'nin yaşadığı olağanüstü tecrübeler üzerinden anlatır ve doğum gecesinin önemini "Ol gece kim doğdu ol Hayru'l-beşer, anası onda neler gördü neler..." sözleriyle vurgular.

Doğum anına yaklaşıldıkça anlatılarda kozmik ölçekte birtakım işaretlerin ortaya çıktığı belirtilir.

Rivayetlere göre doğum gecesinde semadan gelen bir ses “kim cihana doğdu nûru Mustafa” diyerek bu kutlu doğumu ilan eder. Bu esnada cennetin bekçisi Rıdvan ile cehennemin bekçisi Malik'e seslenildiği ve şeytanın göklerden uzaklaştırıldığı anlatılır (Onay, 2019, s. 513).

Mevlit metinlerinde Hz. Âmine'nin doğumdan önce göğsünü sıvazlayan bir kuş gördüğü ve kendisine süttten beyaz, baldan tatlı ve kardan soğuk bir içecek sunulduğu da rivayet edilir. Bu içeceğin onun korkusunu giderdiği ve doğum sırasında hissettiği harareti azalttığı ifade edilmektedir (Onay, 2019, s. 513).

Anlatılara göre bu olayların ardından Hz. Âmine'nin bedeni nurla dolmuş, huzura kavuşmuş ve herhangi bir ağrı hissetmeden doğumu gerçekleştirmiştir. Bazı rivayetlerde ise doğum sırasında yalnız olduğu için Hz. Âmine'nin ağladığı da belirtilir. Aynı anlatı geleneğinde Hz. Peygamber'in yetim kalmasına meleklerin ve kuşların üzüldüğü, bunun üzerine Allah'ın “Ben ona anne ve babasından daha yakınım” buyurarak bu üzüntüyü giderdiği aktarılmaktadır (Onay, 2019, s. 513).

Doğum anına ilişkin rivayetlerde Hz. Âmine'ye eşlik eden kutsal şahsiyetlerin varlığından da söz edilir. Buna göre Havva, Sare, Âsiye ve Meryem doğum sırasında Hz. Âmine'ye eşlik ederek onu teselli etmiş ve müjdelemişlerdir. Aynı anlatılarda evin etrafının kanatları yakuttan ve gagaları zümrüden kuşlarla çevrildiği, Hz. Âmine'nin doğu ile batıyı gördüğü ve mekânın nurla aydınlandığı ifade edilmektedir (Onay, 2019, s. 513).

Bazı rivayetlerde doğum sırasında üç sancığın dikildiği de anlatılır. Bu sancaklardan birinin doğuya, birinin batıya, diğerinin ise Kâbe'nin üzerine yerleştirildiği belirtilir. Bunun yanında gökyüzünün ipeklerle süslenildiği ve doğum anının nurla dolduğu aktarılmaktadır (Onay, 2019, s. 513).

Anlatılara göre Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde secde hâlinde bulunmuş ve şahadet parmağıyla göğe işaret etmiştir. Bu sırada bir bulutun onu örttüğü ve Hz. Âmine'nin gördüğü her yerin nurla kaplandığı ifade edilmektedir. Nâdirî'nin mevlidinde bu durum şu beyitlerle tasvir edilir: “Huriler hep devredip etrafını, şöyle tarif ettiler evsafını.” Aynı metinde peygamber “dilber-i âli neseb, cevher-i ilm ü edeb, şâh-ı irfân ü vefâ, sâhib-i hilm ü hayâ” gibi sıfatlarla tanıtılır (Onay, 2019, s. 513).

Mevlit metinlerinde bu kutlu doğum bütün varlık âleminin sevinciyle karşılanır. Rivayetlere göre tüm mevcudat peygamberi “merhaba” nidalarıyla karşılamıştır. Süleyman Çelebi'nin eserinde bu durum “Dediler oğlun gibi hiçbir oğul, yaratılalı cihana gelmiş değil.” sözleriyle ifade edilir. Bazı mevlitlerde doğum sahnesi şu beyitlerle anlatılmaktadır:

“Geldi huriler dahî hem fevc fevc, Doldı hane nûr-ı bahri mevc mevc.”

Bu anlatılar peygamberin doğumunun yalnızca biyolojik bir doğum değil, bütün kâinatın iştirak ettiği kozmik bir hadise olarak algılandığını göstermektedir. Bu nedenle mevlit metinlerinde peygamber “Bedr-i Arab, münîr-ü'l-meşrikeyn, fâtih-ü'l-kenzeyn, fahru'l-âlemeyn” gibi sıfatlarla anılmakta ve doğumu evrensel bir kurtuluş müjdesi olarak yorumlanmaktadır (Onay, 2019, s. 513).

Türk toplumunun mevlid metnini güçlü biçimde benimsemesinin ardında, İslâmî düşüncedeki “nur” kavramı ile eski Türk inanç sistemindeki “kut” anlayışı arasında kurulabilecek sembolik yakınlık yer almaktadır. Türk düşünce dünyasında “kut”, Tanrı tarafından hükümdara veya topluma bahşedilen kutsal güç ve yaşama enerjisi olarak kabul edilir. Mevlid metninde sıkça vurgulanan “nur” kavramı ise peygamberin varlığı üzerinden tezahür eden ilahî aydınlanmayı ifade eder. Bu bakımdan Süleyman

Çelebi'nin metni, Türklerin mitolojik geçmişinde yer alan “kutsal ışık” ve “aydınlık başlangıç” düşüncesini İslamî kavramlarla yeniden yorumlayan bir anlatı olarak değerlendirilebilir. Bu durum Carl Gustav Jung'un “kolektif bilinçdışı” kuramı ile açıklanabilecek bir kültürel sürekliliğe işaret eder. Jung'a göre toplumlar tarih boyunca oluşan arketipleri bilinçdışı düzeyde taşır ve yeni dini anlatıları bu arketipler aracılığıyla anlamlandırır. Bu bağlamda Mevlid'de yer alan kutsal doğum, ışık ve ilahî müjde motifleri, Türk kültüründe var olan kadim sembolik kalıplarla örtüşmüş ve metnin geniş kitleler tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Mevlid metninde yer alan mitsel unsurlar, zamanla yalnızca edebî bir anlatı olarak kalmamış; halk dindarlığında çeşitli ritüel uygulamalar aracılığıyla somut bir ibadet formuna dönüşmüştür. Halkbilimi açısından bu durum, mitin ritüele dönüşmesi ve kutsal anlatının toplumsal pratik içinde yeniden üretilmesi olarak yorumlanabilir.

1. Velâdet Anlatısı ve “Kıyam” Ritüeli

Mevlid metninde peygamberin doğum anı, hûrilerin gelişi ve Hz. Âmine'nin gördüğü olağanüstü hadiselerle anlatılan kutsal bir iniş sahnesi olarak tasvir edilir. “İndi hûriler bölük bölük her yan” ve “Amine hâtun eyitdi gördüm ol” beyitleri bu mitsel doğum anını temsil eder. Halk arasında mevlid okunurken velâdet bölümüne gelindiğinde cemaatin ayağa kalkması ise bu anlatının ritüel karşılığıdır. “Kıyam” olarak adlandırılan bu uygulama, kutsal doğum anına duyulan saygının fiziksel bir ifadesidir. Türk kültüründe ulu bir varlığın huzurunda ayağa kalkma davranışı yalnızca saygı göstergesi değil, aynı zamanda kutsal anın yeniden yaşandığına dair sembolik bir kabul anlamı taşır. Böylece kıyam ritüeli, dinleyicileri pasif konumdan çıkararak onları anlatının sembolik katılımcıları hâline getirir.

2. Şerbet Sunumu ve Kutsal İçecek Motifi

Mevlid anlatılarında Hz. Âmine'ye doğum sırasında göksel bir varlık tarafından içecek sunulduğu rivayet edilir. Bu motif, mevlid törenlerinde dağıtılan şerbet geleneği ile sembolik bir ilişki içinde yorumlanabilir. Günümüzde mevlid merasimlerinde gül şerbeti veya benzeri içeceklerin dağıtılması, kutsal olayın bereketinin katılımcılarla paylaşılması şeklinde anlaşılmaktadır. Bahaeddin Ögel'e göre Türk mitolojisinde “yaşam suyu” veya “ak süt” gibi unsurlar ilahî güç ve şifa kaynağı olarak görülür (Ögel, 2010, Cilt II). Bu açıdan bakıldığında mevlid şerbeti, eski Türk inançlarındaki kutsal içecek anlayışı ile sembolik bir benzerlik göstermektedir.

3. Nur-ı Muhammedî ve Işık Sembolizmi

Mevlid metninde “cümle âlem nûr ile doldu” şeklinde ifade edilen aydınlanma motifi, peygamberin doğumuyla birlikte kozmik karanlığın ortadan kalktığını simgeler. Bu sembolizm günümüzde kandil gecelerinde camilerin aydınlatılması, mahyalar kurulması ve evlerde ışık yakılması gibi uygulamalarla ritüel bir görünüm kazanmıştır. Türk kozmogonisine göre ışık, ilahî kudretin tecellisini temsil eden önemli bir semboldür. Ögel'in değerlendirmelerine göre eski Türk inançlarında ışık, çoğu zaman ruhsal güç ve kutsallıkla ilişkilendirilmiştir (Ögel, 2010, Cilt I). Bu nedenle mevlid törenlerinde oluşan aydınlık atmosfer, kutsal bereketin yani “kut”un mekâna indiği inancını pekiştiren sembolik bir anlam taşır.

4. Gül Kokusu ve Peygamber Sembolizmi

Mevlid literatüründe peygamberin gül ile özdeşleştirilmesi oldukça yaygındır. Bu nedenle mevlid merasimlerinde cemaatin ellerine gül suyu dökülmesi veya ortama gül kokusu verilmesi gelenek hâline

gelmiştir. Halk inanışında güzel kokular çoğu zaman meleklerin veya kutsal varlıkların varlığıyla ilişkilendirilir. Dolayısıyla gül suyu serpilmesi, peygamberin sembolik varlığını hatırlatan ve kutsal atmosferi güçlendiren bir ritüel işlevi görür. Bu uygulama, peygamberin “nur” ile temsil edilen manevi varlığının duysal bir sembol aracılığıyla topluluk içinde hissedilmesini sağlayan bir kültürel pratik olarak değerlendirilebilir.

Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri, Türk halkbilimi açısından yalnızca dinî-edebî bir metin değildir; aynı zamanda Anadolu'da kutsalın gündelik hayata taşındığı ritüel ve sembol dünyasının merkezinde yer alan yaşayan bir kültürel metindir. Türk toplumunun bu metni güçlü biçimde benimsemesinin ardında, İslamî düşüncedeki nur kavramı ile eski Türk inanç sistemindeki kut anlayışı arasında kurulabilecek sembolik yakınlık bulunmaktadır. Türk düşünce dünyasında kut, Tanrı tarafından bahşedilen yönetme yetkisini, bereketi ve yaşama gücünü ifade ederken; mevlid metnindeki nur, bu ilahî enerjinin peygamberî ve evrensel tezahürü olarak görünmektedir. Bu nedenle Süleyman Çelebi'nin metni, Türk mitolojik geçmişinde zaten mevcut olan “aydınlık başlangıç”, “kutsal doğum” ve “ilahi bereket” fikrini İslamî bir dil içinde yeniden üretmiş görünmektedir. Bu durum, Jung'un kolektif bilinçdışı kuramı çerçevesinde de okunabilir; çünkü toplum, kadim arketiplerini mevlid metninde yeniden tanımış ve böylece bu eseri yalnızca dinî bir şiir olarak değil, ortak hafızanın kutsal bir anlatısı olarak benimsemiştir (Jung, 2014).

Bu benimseme, mevlid metnindeki mitsel unsurların zamanla ritüele dönüşmesiyle daha da görünür hâle gelmiştir. Halkbilimsel açıdan mevlid, anlatının eyleme dönüştüğü, kutsalın yalnızca sözle değil beden, nesne, koku, ışık ve ses aracılığıyla da somutlaştırıldığı bir uygulama alanı oluşturur. Bu nedenle mevlid ritüelleri, Anadolu'nun somut olmayan kültürel mirasını şekillendirdiği gibi, bu ritüellerde kullanılan maddi kültür unsurlarını da mitsel sembollere dönüştürmüştür. Mevlid örtüleri, kandiller, cüzler, şerbet kapları ve gülaptanlar gibi nesneler, metinde yer alan nur, gül, bereket ve kut kavramlarının gündelik hayattaki maddi izdüşümleri olarak değerlendirilebilir.

Bu bağlamda mevlid merasimlerinde kullanılan örtüler ve başörtüleri, kutsal temizlik ve nur düşüncesinin tekstildeki görünümüdür. Özellikle beyaz renkli, kenarları iğne oyasıyla süslenmiş örtülerin tercih edilmesi tesadüf değildir. Türk kültüründe “ak”, kutsallık, temizlik ve ululukla ilişkilendirilmiş bir renktir. Ögel'in de belirttiği üzere beyaz renk, eski Türk düşüncesinde göksel saflık ve aydınlıkla bağlantılıdır (Ögel, 2010, Cilt I). Bu nedenle mevlid örtüsünde yer alan gül, yıldız ya da benzeri motifler yalnızca süsleme unsuru değil, peygamberin nurunu ve kutsal atmosferini simgeleyen estetik işaretlerdir. Böylece bu örtüler, ritüele katılan kişiyi sıradan zamandan çıkarıp kutsal zamanın estetiğine dahil eder.

Benzer şekilde kandillikler ve şamdanlar, mevlid metnindeki Nur-ı Muhammedî düşüncesinin mekânsal temsilcileri olarak görülebilir. Anadolu evlerinde ve camilerinde mevlid okunurken yakılan kandiller, yalnızca ortamı aydınlatan araçlar değildir; aynı zamanda kutsal doğumun kozmik aydınlanmasını görünür kılan nesnelerdir. Türk kültüründe ışık ve ateşin koruyucu niteliğiyle ilgili eski inançların, İslamî mevlid geleneği içinde yeni bir anlam kazanarak sürdüğü söylenebilir. Böylece kandil, bir yandan mevlid gecesinin bereketini işaret ederken, diğer yandan mekâmı kutsal hale getiren sembolik bir ışık odağına dönüşür (Ögel, 2010, Cilt II).

Mevlid merasimlerinde kullanılan cüzler ve yazma metinler de benzer biçimde salt okuma nesnesi değildir. Halk arasında mevlid cüzlerinin yastık altına konulması, yüksek yere asılması veya özel kutularda saklanması, bu metnin koruyucu ve bereket getirici bir niteliğe sahip olduğuna dair inancı

gösterir. Bu yaklaşım, Türk halk kültüründe yazılı sözün tılsımlı ve koruyucu gücüne duyulan inançla ilişkilendirilebilir. Mevlid metni bu nedenle yalnızca okunmaz; aynı zamanda taşınır, saklanır ve korunur. Böylece söz, maddi nesneye dönüşür; nesne de kutsalın taşıyıcısı olur (İnan, 1986, s. 190).

Aynı şekilde gül suyu serpmelikleri, yani gülaftanlar, mevlid ritüelinin koku boyutunu görünür kılan maddi kültür unsurlarıdır. Gül, İslamî kültürde Hz. Peygamber'in sembolü olarak kabul edilirken, güzel koku da halk inanışında meleklerin ve hayırlı ruhaniyetin varlığıyla ilişkilendirilmiştir. Mevlid sırasında gül suyu serpmesi, peygamber kokusunun sembolik olarak topluluğa yayılması ve kutsal atmosferin duyusal olarak hissedilmesi işlevini görür. Bu yönüyle gül suyu, nurun kokusal tezahürü gibi düşünülebilir. Koku, halk inanışında meleklerin ve hayır duaların mekâna gelmesini sağlayan sembolik bir davet unsuru olarak da değerlendirilmektedir (Boratav, 2012, s. 94).

Mevlid ritüelinin işlevi yalnızca maddi kültür nesneleriyle sınırlı değildir; asıl belirleyici olan, onun geçiş dönemlerinde üstlendiği roldür. Bu yönüyle Vesiletü'n-Necât, van Gennep'in kavramsallaştırdığı anlamda bir "geçiş ritüelleri metni" olarak değerlendirilebilir (van Gennep, 1960). Türk halkı, doğum, evlilik, sünnet ve ölüm gibi hayatın kırılma anlarında mevlid aracılığıyla bireysel zamanı kutsal zamanla ilişkilendirir; belirsizlik, korku ve değişimi kutsal anlatının koruyucu çerçevesi içinde anlamlandırır.

Doğum bu geçişlerin başında gelir. Yeni doğan bebek için okutulan kırk mevlidi, Türk halk kültüründeki kırk gün anlayışıyla yakından ilişkilidir. Eski Türk inançlarında doğum sonrası dönem, anne ve çocuğun korumaya en çok ihtiyaç duyduğu eşik zamanlardan biri olarak görülmüştür. Bu bakımdan mevlid okunması, bir yandan Hz. Peygamber'in mucizevi doğumunu hatırlatırken, diğer yandan yeni doğan çocuğun da bu kutsal doğumun bereketinden pay alması dileğini ifade eder. Metindeki melekler, huriler ve nur tasvirleri, halk muhayyilesinde koruyucu ruhlar ve iyelerle benzer işlevsel bir anlam kazanır.

Türk halk kültüründe doğumdan sonraki kırk günlük dönem, anne ile bebeğin korunmaya açık kabul edildiği bir eşik evresi olarak değerlendirilir (Boratav, 2012). Nur-ı Muhammedî'nin kuşaktan kuşağa aktarılan kutsal bir silsile olarak düşünülmesi, evliliğin yalnızca sosyal bir birleşme değil, soyun devamı ve meşruiyetin kutsanması olarak görülmesine zemin hazırlar. Bu nedenle mevlid, evliliği sıradan bir toplumsal sözleşmeden çıkarıp sembolik olarak kutsanmış bir birleşmeye dönüştürür.

Ögel'e göre Türk mitolojisinde ailenin devamlılığı, gökten gelen bir kut ile sağlanmaktadır (Ögel, 2010, Cilt I). Gelin mevlidi ya da düğün öncesinde okutulan mevlidler, iki soyun birleşmesini mitsel bir bereket ve meşruiyet çerçevesine taşır. Peygamber nurunun Hz. Âdem'den itibaren kuşaktan kuşağa aktarıldığına dair anlatı, soyluluğun ve kutsal sürekliliğin sembolik temelidir. Mevlid ritüeli de bu kutsal sürekliliğin yeni kurulacak yuvaya aktarılması arzusunu ifade eder.

Ölüm ise halkbilimi açısından en kritik geçiş alanıdır ve mevlid burada yasın sağaltılması, ruhun yolculuğunun kolaylaştırılması ve geride kalanların teselli edilmesi işlevlerini üstlenir. Ölümün 7., 40. ve 52. günlerinde mevlid okutulması, ruhun dünyadan öte âleme geçişini düzenleyen sembolik bir ritüel olarak görülebilir. Özellikle mevliddeki Miraç anlatısının bu bağlamda ayrı bir anlam kazandığı söylenebilir. Çünkü peygamberin göğe yükselişi, ölüm sonrası ruh yolculuğu için mitsel bir model sunar.

Eski Türk inançlarında ölümün "uçmağa varmak" ya da ruhun göğe yükselmesi biçiminde düşünülmesiyle bu anlatı arasında işlevsel bir yakınlık kurulabilir. Böylece mevlid, ölümün kaotik ve acı verici yönünü, kutsal kavuşma ve ilahî yolculuk fikriyle dönüştürür. Ögel, Türklerin ölümü "uçmağa varmak" ve ruhun göğe yükselmesi şeklinde tasvir ettiğini belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt II). Ölümün

7., 40. ve 52. günlerinde okutulan mevlidler, ruhun öte âleme geçişini düzenleyen sembolik uygulamalar olarak görülmektedir. Mevlidde yer alan Miraç ve rihlet bahisleri, ruhun bedenden ayrılıp göğe yükselmesini ve aslına dönüşünü temsil eder. Bu anlatılar, ölen kişinin ruhunun izleyeceği mitsel rotaya bir model sunar. Bu nedenle mevlid okunurken Miraç bahsine özel önem verilmesi, ölünün ruhuna rehberlik etme ve onu Tanrı'ya kavuşma yolculuğunda destekleme arzusuyla açıklanabilir. Böylece ölüm, kaotik bir son olmaktan çıkarılıp mitsel bir vuslata dönüştürülür.

Sünnet törenlerinde okutulan mevlid ise çocuğun toplumsal ve dinî topluluğa kabulünü simgeler. Bu yönüyle sünnet yalnızca bedensel bir uygulama değil, bir erginlenme ritüelidir. Mevlid burada çocuğun artık ümmete dahil olduğunun ve kutsal kimlik alanına girdiğinin ilanı gibi işlev görür. Eliade'nin belirttiği gibi erginlenme ritüelleri çoğu zaman yeniden doğuş olarak algılanır; mevlid de bu yeniden doğuşun kutsal referansını oluşturur (Eliade, 2001, s. 65). Erkek çocuğun çocukluktan çıkıp dinî topluluğa ve erkeklik statüsüne kabul edildiği bu törende mevlid okunması, çocuğun artık Nur-ı Muhammedî dairesine girdiğinin sembolik ilanı olarak yorumlanabilir.

Mevlidin velâdet bahsi, Türk mitolojisindeki koruyucu dişi ruh Umay Ana ve gökten inen kutsal ışıık motiflerinin İslâmî bir biçimde yeniden yorumlanmış hâli olarak değerlendirilebilir. Yeni doğan bebek için okutulan kırk mevlidi, bu inanç çerçevesinde anlam kazanır. Mevlid metnindeki melekler ve huriler, halk muhayyilesinde bebeği ve anneyi koruyan iyelerle özdeşleşmektedir. Böylece mevlid okunmasıyla anne ve çocuk mitsel bir koruma çemberi içine alınmakta, peygamberin mucizevi doğumu anlatılarak yeni doğan çocuğun da bu kuttan pay alması amaçlanmaktadır.

Evlilik de mevlidin önemli işlev kazandığı bir başka geçiş alanıdır. Gelin mevlidi ya da düğün öncesi mevlid okutma uygulamaları, yeni kurulacak yuvanın bereketle, nurla ve kutla dolması amacıyla gerçekleştirilen bir geçiş ritüeli niteliğindedir.

Anadolu'daki somut mevlid uygulamaları bu ritüel çerçeveyi daha da görünür hale getirmektedir. Mevlid şekeri dağıtılması, okunmuş su ve şerbetin içirilmesi, lohusa kadının yalnız bırakılmaması, mevlid okunurken aynanın örtülmesi ya da defin sonrası mezar başında mevlid okunması gibi uygulamalar, metindeki mitsel unsurların halk kültürü içinde somutlaşmış biçimleridir. Özellikle mevlid şekeri ve şerbeti, kutsal anlatının bereketinin topluluğa maddi yolla aktarılması şeklinde anlaşılmıştır. Ögel, Türk kültüründe kutsalın temas ettiği yiyeceklerin şifalı ve bereketli kabul edildiğini vurgular (Ögel, 2010, Cilt II). Lohusa kadının mevlid okunmadan korunaksız sayılması ise mevlid metninin kötü ruhları uzaklaştıran apotropeik bir güç olarak algılandığını göstermektedir. Boratav'a göre Türk halk inanışlarında kutsal söz, kötü ruhları uzaklaştıran en güçlü unsurlardan biridir (Boratav, 2012, s. 88). Aynı şekilde ölüm sonrasında mevlid okunması da eski yuğ törenlerinin İslâmî bir devamı gibi değerlendirilebilir. İnan, eski Türklerde ölünün ardından ruhun yolculuğunu kolaylaştırmak amacıyla yapılan törenlere dikkat çekmektedir (İnan, 1986, s. 175).

Sonuç olarak mevlid, Anadolu sahasında yalnızca okunan bir metin değil; ışıık, koku, su, söz, hareket ve nesne aracılığıyla kutsal hayatın içine taşıyan çok katmanlı bir ritüel sistemdir. Süleyman Çelebi'nin metninde yer alan nur, gül, bereket, kutsal doğum ve göğe yükseliş gibi mitsel unsurlar, halk dindarlığında ritüel davranışlara dönüşmüş; böylece mevlid, şiir olmaktan çıkıp yaşayan bir halk mitolojisi pratiği hâline gelmiştir.

Tablo 1: Mukayeseli Özet Tablo

Mevlid'deki Mitsel Motif	Türk Mitolojisindeki Köken (Ögel/İnan)	Güncel Halk Ritüeli
Kutsal Şerbet	Yaşam Suyu / Ak Süt (Şifa ve Soy)	Mevlid Şerbeti Dağıtımı
Doğumdaki Nur	Işık-Ata / Gökten İnen Işık Sütünü	Kandil Yakma / Mahya Geleneği
Meleklerin İnişi	Koruyucu Ruhlar (Umay/İyeler)	Kıyam (Ayağa Kalkarak Selamlama)
Sidre (Ulu Ağaç)	Bayterek / Dünya Ağacı (Axis Mundi)	Mevlid Şekerinin/Külâhının "Bereket" Kabulü

Tablo 2: Halk bilimi Bağlamında Karşılaştırmalı Analiz ve Atıflar

Motif	Türk Mitolojisi (Ögel'e Göre)	Süleyman Çelebi (Mevlid)
Işık (Nur)	Gökten inen, hamile bırakan ve kut veren "Umay" veya "Işık-Ata".	Cihanı var eden ilk unsur (Nur-ı Muhammedî).
Doğum	Ağacın kovuğundan veya ışık sütunundan doğuş (Kutlu Doğum).	Meleklerin ve hurilerin eşliğinde, cihanı nura gark eden doğum.
Ağaç	Dünya eksenini olan "Bayterek" veya "Kaba Ağaç".	Varoluşun sınırı olan "Sidretü'l-Münteha".
Kozmogoni	Işığın karanlığı yenerek dünyayı yaşanılır kılması.	Doğumla birlikte putların devrilmesi ve karanlıkların dağılması.

Mevlid ritüelleri, Anadolu'nun somut olmayan kültürel mirasını şekillendirdiği gibi, bu ritüellerin icrasında kullanılan maddi kültür nesnelerini de mitsel birer sembol haline getirmiştir. Bu nesneler, Süleyman Çelebi'nin metnindeki "Nur", "Gül" ve "Kut" kavramlarının Anadolu el sanatlarındaki izdüşümleridir. Bu bağlamda mevlid merasimlerinde kullanılan örtüler, kandiller, yazma cüzler ve gülpantolar gibi maddi kültür unsurları, metinde yer alan nur, gül ve bereket sembolizminin gündelik hayatta görünür hâle gelen ritüel araçları olarak değerlendirilebilir. Halkbilimi bağlamında bu nesnelerin estetik yapısı ve kullanım amaçları şu şekilde analiz edilebilir.

Mevlid merasimlerine katılan kadınların taktığı veya Kur'an-ı Kerim ya da mevlid cüzlerinin sarıldığı örtüler, mitsel bir temizliği ve ışığı temsil eder. Özellikle beyaz renkli ve kenarı iğne oyali örtülerin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Bu oyalarda sıklıkla "gül", "mevlid şekeri" veya "yıldız" motiflerinin işlendiği görülür. Beyaz renk, Türk mitolojisinde "ak" kavramı ile özdeşleşir ve kutsallık, temizlik ile ululuk anlamlarını taşır. Bahaeddin Ögel, Türklerin ak rengi Gök Tanrı ve aydınlıkla ilişkilendirdiğini belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt I). Mevlid örtüsündeki gül motifi ise Peygamber'in mitsel kokusunun ve nurunun somut bir nakış biçimi olarak yorumlanabilir. Bu örtü, ritüel esnasında katılımcıyı gündelik zamandan uzaklaştırarak kutsal zamanın estetiği ile ilişkilendiren sembolik bir işlev üstlenmektedir. Eski Anadolu evlerinde ve camilerinde mevlid okunurken kullanılan kandiller ve şamdanlar, metindeki "Nur-ı Muhammedî" düşüncesinin mekânsal temsilcileri olarak değerlendirilebilir. Bakır veya pirinçten dökülmüş ve üzerinde stilize edilmiş güneş ile yıldız motifleri bulunan şamdanların yakılması bu uygulamanın somut örnekleri arasındadır. Işığın kutsallığı Türk kültüründe ateş kültü ile ilişkilendirilmiştir. Mevlid esnasında yakılan bu kandiller, Bahaeddin Ögel'in bahsettiği "evi kötü

ruhlardan koruyan kutsal ışık" inancının İslamî yorum içinde devam ettiğini düşündürmektedir (Ögel, 2010, Cilt II). Bu şamdanlar, metinde anlatılan mitsel aydınlanma sahnesini fiziksel bir ışık atmosferine dönüştüren ritüel nesneleri olarak görülebilir.

Süleyman Çelebi'nin metninin yazılı olduğu küçük kitapçıklar yani mevlid cüzleri de halkın gözünde yalnızca bir kitap değil, aynı zamanda kutsal bir nesnedir. Bu kitapçıkların yastık altına konulması, gümüş kaplı kutularda saklanması veya evlerin en yüksek yerine asılması gibi uygulamalar oldukça yaygındır. Bu durum Türk halk kültüründeki yazılı sözün koruyucu gücüne duyulan inançla ilişkilendirilebilir. Abdülkadir İnan, eski Türklerde kutsal metinlerin veya işaretlerin koruyucu bir güç olarak taşındığını belirtmektedir (İnan, 1986, s. 190). Bu bağlamda mevlid cüzü, bulunduğu mekânda bereket ve huzur sağlayan mitsel bir koruyucu nesne olarak algılanmaktadır. Anadolu metal işçiliğinin zarif örneklerinden biri olan gülaptanlar ise mevlid ritüelinin koku boyutunu temsil etmektedir. Uzun boyunlu gümüş veya porselen gülaptanlar ile cemaatin üzerine gül suyu serpilmesi yaygın bir uygulamadır. Bu nesneler, peygamberle özdeşleştirilen gül kokusunu ritüel ortamına taşıyarak kutsal atmosferin hissedilmesini sağlar. Koku, halk inanışında meleklerin ve hayır duaların mekâna gelmesini sağlayan sembolik bir davet unsuru olarak kabul edilmektedir (Boratav, 2012, s. 94).

Tablo 3: Nesnelerin Mitsel Bağlantı Tablosu

Maddi Nesne	Mevlid'deki Mitsel Karşılık	Arkaik/Mitolojik Köken
İğne Oyahı Ak Örtü	Hız. Âmine'nin iffeti ve Nur	"Ak" rengin kutsallığı ve Umay Ana saflığı.
Gülaptan	Peygamber'in mucizevi kokusu	Kötü ruhları kovan "güzel koku" kültü.
Gümüş Cüz Kabı	Kutsal Sözün muhafazası	Tılsımlı nesne ve ongun (koruyucu) inancı.
Mahya ve Kandil	Kozmik Aydınlanma (Nur)	Güneş ve Işık kültü (Kut'un tecellisi).

Mevlid ritüelleri, Anadolu'nun somut olmayan kültürel mirasını şekillendirdiği gibi bu ritüeller sırasında kullanılan maddi kültür unsurlarını da mitsel anlamlarla yüklü sembolik nesnelere dönüştürmüştür. Bu nesneler, Süleyman Çelebi'nin metninde yer alan nur, gül ve kut kavramlarının Anadolu el sanatlarındaki somut karşılıkları olarak değerlendirilebilir. Halkbilimi açısından bakıldığında bu nesnelerin estetik biçimleri ve kullanım bağlamları, kutsalın gündelik yaşam içerisinde maddi kültür aracılığıyla nasıl görünür hâle getirildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda mevlid merasimlerine katılan kadınların kullandığı veya Kur'an-ı Kerim ve mevlid cüzlerinin sarıldığı örtüler, mitsel temizlik ve ışık düşüncesinin tekstildeki temsili olarak yorumlanabilir. Özellikle beyaz renkli, kenarları iğne oyasıyla süslenmiş örtülerin tercih edilmesi; bu oyalarda gül, yıldız veya mevlit şekeri gibi motiflerin yer alması dikkat çekicidir. Türk mitolojisinde ak renk, kutsallık, temizlik ve ululukla ilişkilendirilmiştir. Bahaeddin Ögel, Türklerin ak rengi Gök Tanrı ve aydınlık kavramıyla bağlantılı düşündüklerini belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt I). Bu nedenle mevlid örtülerinde yer alan gül motifi, peygamberin mitsel kokusunun ve nurunun nakışa dönüşmüş bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Böylece örtü, onu kullanan kişiyi gündelik zamandan çıkararak ritüelin kutsal atmosferine dâhil eden sembolik bir nesneye dönüşmektedir.

Benzer şekilde eski Anadolu evlerinde ve camilerinde mevlid okunurken kullanılan kandillikler ve şamdanlar da Nur-ı Muhammedî düşüncesinin mekânsal temsilcileri olarak görülebilir. Bakır veya

pirinçten yapılmış, üzerinde güneş ve yıldız motifleri bulunan şamdanların yakılması yalnızca işlevsel bir aydınlatma değil, kutsal doğum anlatısındaki kozmik aydınlanmanın sembolik bir yeniden üretimidir. Işığın ve ateşin kutsallığı, Türk kültüründeki od/alaz inancı ile ilişkilidir. Ögel, ateş ve ışığın evi kötü ruhlardan koruyan kutsal bir unsur olarak görüldüğünü belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt II). Bu yönüyle mevlid kandilleri, mitsel aydınlanma fikrinin maddi kültürdeki karşılıklarıdır.

Süleyman Çelebi'nin metninin yer aldığı küçük mevlid cüzleri ve yazma eserler de halkın gözünde yalnızca birer kitap değildir. Bu cüzlerin yastık altına konulması, gümüş kaplı kutularda saklanması ya da evlerin başköşesine asılması, mevlid metninin bereket ve huzur getiren koruyucu bir nesne olarak algılandığını göstermektedir. Bu durum Türk halkbilimindeki yazılı tılsım geleneğiyle ilişkilendirilebilir. Abdülkadir İnan, eski Türklerde kutsal metinlerin ve damgaların koruyucu bir güç olarak taşındığını ifade etmektedir (İnan, 1986, s. 190). Bu bağlamda mevlid cüzü, ev içerisinde bereketi ve huzuru muhafaza eden mitsel bir koruyucu işlevi üstlenmektedir.

Mevlid ritüellerinde önemli bir yere sahip olan bir diğer nesne ise gül suyu serpmelikleri, yani gülaptanlardır. Anadolu metal işçiliğinin zarif örneklerinden biri olan bu nesneler, mevlidin koku boyutunu temsil eder. Uzun boyunlu gümüş veya porselen gülaptanlarla cemaatin üzerine gül suyu serpmesi, peygamber kokusunun sembolik olarak topluluğa yayılması anlamını taşır. Halk inanışlarında koku, meleklerin ve hayırlı ruhların mekâna gelişini haber veren bir işaret olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle gülaptan, kutsal olanı gündelik olana aktaran sembolik bir araç işlevi görür (Boratav, 2012, s. 94).

Mevlidin Anadolu'daki somut uygulamaları, Süleyman Çelebi'nin metnini yalnızca yazılı bir dinî eser olmaktan çıkararak yaşayan bir halk ritüeline dönüştürmüştür. Anadolu insanı metindeki mitsel unsurları —nur, su, koku, ışık ve bereket— gündelik hayatın kritik anlarında kutsalı maddileştirmek amacıyla kullanmaktadır. Örneğin mevlid sırasında dağıtılan akide şekeri veya külahlar, sıradan bir ikramdan ziyade mitsel bir üleş olarak görülmektedir. Şeker paketlerinin ağzının açık bırakılması, okunan beyitlerdeki nurun ve melek nefesinin bu nesnelere sirayet edeceği inancıyla ilişkilidir. Ögel, Türk kültüründe kutsalla temas eden yiyeceklerin şifalı kabul edildiğini belirtmektedir (Ögel, 2010, Cilt II). Bu nedenle mevlid şekeri çoğu zaman şifa niyetiyle saklanmakta veya hastalara verilmektedir.

Benzer biçimde mevlid sırasında ortaya konan su ve şerbet kapları da mitsel anlatının maddi uzantıları olarak görülmektedir. Özellikle velâdet bahsi okunurken kapakların açılması, o anda inen meleklerin ve peygamber ruhaniyetinin suyu nurlandıracağı inancıyla ilişkilidir. Ögel'e göre su, Türk mitolojisinde yaşamın kaynağı ve kutsal bir arınma unsurudur (Ögel, 2010, Cilt I). Anadolu'da okunmuş suyun lohusa kadınlara, çocuklara veya sınava girecek gençlere içirilmesi, bu mitsel anlatının halk hekimliği pratiğine dönüşmüş biçimi olarak değerlendirilebilir.

Lohusa kadınların kırk gün boyunca mevlid okunmadan yalnız bırakılmaması da Anadolu'nun pek çok yerinde görülen koruyucu bir uygulamadır. Bu inanış, mevlid okunmayan evde Alkarısının anneye ya da bebeğe zarar verebileceği düşüncesine dayanır. Bu durumda mevlid metni, kötü ruhları uzaklaştıran apotropeik bir güç olarak algılanmaktadır. Boratav, Türk halk inanışlarında kutsal sözün kötü ruhları uzaklaştıran en güçlü unsurlardan biri olduğunu belirtmektedir (Boratav, 2012, s. 88).

Bazı yerlerde mevlid okunan odada aynanın örtülmesi veya eşiklere dikkat edilmesi gibi uygulamalar da görülmektedir. Bu inanışta, mevlid okunurken peygamberin ruhunun ve meleklerin odaya geldiği düşünülür. Ayna ise mitolojik düşüncede çoğu zaman bu dünya ile öte dünya arasındaki sınır nesnesi

olarak yorumlanır. Bu nedenle aynanın örtülmesi, ritüel mekânındaki kutsal dengenin korunmasına yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Ögel'in ılık ve yansımayı "can" kavramıyla ilişkilendirmesi de bu yorumu desteklemektedir (Ögel, 2010, Cilt I).

Defin sonrası mezar başında veya evde mevlid okutulması ise ölümün ardından ruhun huzura kavuşmasını amaçlayan mitsel bir geçiş ritüeli olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama, eski Türklerde görülen yağ törenlerinin İslamî biçimde devam etmesi şeklinde yorumlanabilir. Abdülkadir İnan, eski Türklerde ölünün ardından ruhun göğe yükselmesini kolaylaştırmak için törenler yapıldığını belirtmektedir (İnan, 1986, s. 175). Mevliddeki Miraç bahsi de bu yolculuğun mitsel bir rehberi olarak algılanmaktadır.

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde mevlid ritüellerinin, Süleyman Çelebi'nin metnindeki mitsel arketipleri yalnızca edebî bir anlatı olmaktan çıkararak toplumsal bir ritüel pratiğine dönüştürdüğü görülmektedir. Halkbilimsel açıdan bu durum, mitsel anlatının ritüel aracılığıyla somutlaştırılması ve kutsalın maddi kültür unsurları üzerinden yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında hazırlanan tablo, Vesîletü'n-Necât'ta öne çıkan mitsel ve ritüel unsurların sistematik biçimde sınıflandırılmasıyla oluşturulmuştur. Metinde tekrar eden motifler belirlenmiş, ardından bu motifler Türk mitolojisi ve halkbilimi literatüründeki karşılıklarıyla ilişkilendirilmiştir. Tasnif sürecinde özellikle geçiş dönemleri, kozmogonik semboller, ritüel uygulamalar ve halk dindarlığındaki güncel tezahürler esas alınmıştır. Böylece tablo, yalnızca metindeki unsurları sıralayan betimleyici bir şema olmaktan çıkarılmış; mitsel referansların kültürel arka planı ile güncel ritüel pratikleri birlikte değerlendiren analitik bir çerçeve hâline getirilmiştir.

Bu yönüyle mevlid geleneği, mitsel anlatının ritüel pratikler aracılığıyla gündelik hayata aktarılmasını sağlayan ve kutsal sembollerin maddi kültür üzerinden yeniden üretildiği bir folklorik pratik olarak, Türk halk dindarlığında mit-ritüel ilişkisini görünür kılan önemli bir kültürel süreklilik alanını temsil etmektedir.

Tablo 4: Mevlid Motiflerinin Geçiş Dönemleri, Mitolojik Karşılıkları ve Güncel Halk Ritüelleri Bağlamında Bütüncül Tasnifi

Geçiş dönemi / ritüel bağlamı	Mevliddeki mitsel referans / anlatı unsuru	Türk mitolojisi ve halkbilimi bağlamındaki karşılığı	Güncel halk ritüelindeki tezahürü	Kuramsal / simgesel işlev
Doğum	Velâdet bahsi; mucizevi doğum, doğum anında nurun yayılması; meleklerin inişi	Işığın yeryüzüne inişi; Umay koruması, kutsal doğum arketipi	Kırk mevlidi; lohusa için mevlid okutma, anne ve bebeğin korunması	Yeni hayatın kutsanması; eşik dönemin güvence altına alınması
Doğum	Hız. Âmine'ye sunulan kutsal içecek / şerbet	Yaşam suyu; ak süt, bereket ve şifa motifi	Mevlid şerbeti dağıtımı; okunmuş su içirilmesi	Kutsal bereketin topluluğa aktarılması; koruyucu ve sağaltıcı işlev

Geçiş dönemi / ritüel bağlamı	Mevliddeki mitsel referans / anlatı unsuru	Türk mitolojisi ve halkbilimi bağlamındaki karşılığı	Güncel halk ritüelindeki tezahürü	Kuramsal / simgesel işlev
Doğum / ritüel katılım	Doğum anının okunması sırasında cemaatin duygusal ve bedensel katılımı	Kutsal anın yeniden yaşanması; hürmet ve saygı arketipi	Kıyam; velâdet bahsinde ayağa kalkma	Mitsel olayın şimdi ve burada yeniden kurulması
Evlilik	Nurun silsilesi; soyun takdisi, peygamber nurunun kuşaktan kuşağa aktarılması	Uruğun kutlu kılınması; soyun meşruiyeti, çoğalma miti	Gelin mevlidi; düğün öncesi mevlid	Yeni ailenin kutsanması; bereket ve devamlılık dileği
Sünnet	Ümmete kabul; peygamber övgüsü, kutsal topluluğa dahil oluş	Erginlenme; boduna/ümmete kabul; kimlik kazanımı	Sünnet mevlidi	Çocuğun yeni toplumsal ve dini statüye geçişi
Ölüm	Mirac ve rihlet; ruhun göğe yönelişi, Sidretü'l-Münteha	Uçmağ; ruhun yükselişi, dünya ağacı / eksen sembolizmi	7., 40. ve 52. gün mevlidleri; mezar başında mevlid	Ölümün kaostan vuslata dönüştürülmesi; yasın sağaltılması
Kozmogonik yapı	Nur-ı Muhammedî	İlk ışık; yaratıcı kudret, kut; kozmik başlangıç	Kandil geceleri; mahya, ışık yakma	Kaostan kozmosa geçişin sembolü; kutsal başlangıç
Kozmogonik yapı	"Cümle âlem nûr ile doldu" türü aydınlanma tasvirleri	Kozmik ışık; düzen kurucu ilahi güç	Kandil, mahya, aydınlatma ritüelleri	Kutsalın mekâna inisi; toplu hatırlama ve tekrarlama
Kozmogonik yapı / sınır motifi	Sidretü'l-Münteha	Bayterek / dünya ağacı / axis mundi	Özellikle ölüm mevlidlerinde mirac vurgusu	Gök ile yer arasındaki sınır ve geçiş noktasının sembolü
Koruyucu mitsel varlıklar	Meleklerin inisi; hurilerin gelişi	Koruyucu ruhlar; iyeler, Umay benzeri himaye figürleri	Lohusa çevresinde mevlid okutma; nazardan ve kötülükten korunma pratikleri	Koruma, güvenlik ve kutsal gözetim
Duyusal kutsallık	Gül; peygamber kokusu, gül kokusuyla ilişkilendirilen kutsiyet	Güzel kokunun kutsal varlıklarla ilişkisi; hayırlı ruhaniyet	Gül suyu serpilmesi; gülaptan kullanımı	Kutsal atmosferin duyular aracılığıyla kurulması
Maddi kültür	Mevlid örtüsü, beyaz tülbent, işleme motifleri	Ak renk; saflık, kutsal temizlik; nurun tekstilde temsili	Beyaz örtü, iğne oyası, gül ve yıldız motifleri	Kutsal estetiğin beden ve nesne üzerinden görünür kılınması
Maddi kültür	Cüz, yazma mevlid, korunmuş metin	Yazılı tılsım; damga / koruyucu metin geleneği	Mevlid cüzünün saklanması, asılması, korunması	Metnin koruyucu ve bereket getirici nesneye dönüşmesi

Geçiş dönemi / ritüel bağlamı	Mevliddeki mitsel referans / anlatı unsuru	Türk mitolojisi ve halkbilimi bağlamındaki karşılığı	Güncel halk ritüelindeki tezahürü	Kuramsal / simgesel işlev
Maddi kültür / paylaşım	Şeker, külah, ikram	Üleş; saç, kutsal payın dağıtımı	Mevlid şekeri dağıtılması	Bereketin topluluk içinde paylaştırılması
Mekânsal kutsama	Kandil, şamdan, ışık	Od/alaz; ateşin koruyuculuğu, ışığın kutsallığı	Mevlid esnasında kandil ve ışık yakılması	Kutsal mekânın fiziksel olarak kurulması
Apotropeik işlev	Mevlid metninin okunmasıyla kötülüğün uzaklaştırılması	Kutsal sözün koruyucu gücü	Lohusa evinde mevlid; ölüm sonrası mevlid; okunmuş su	Kötü ruhlardan, uğursuzluktan ve belirsizlikten korunma
Eşik / sınır sembolizmi	Mevlid okunurken aynanın örtülmesi, eşik hassasiyeti	Eşik ve ayna motifinin iki dünya arasındaki geçit işlevi	Ayna örtme, eşik gözetme	Görünür ve görünmez dünya arasındaki sınırın denetlenmesi

Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, mevlid ritüellerinin Süleyman Çelebi'nin metninde yer alan anlatı unsurlarını yalnızca edebî bir içerik olmaktan çıkararak toplumsal bir ritüel pratiğine dönüştürdüğü görülmektedir. Metinde yer alan nur, kutsal doğum, göğe yükseliş ve bereket gibi unsurlar, halk kültüründe çeşitli ritüel uygulamalarla yeniden yaşatılmaktadır. Bu durum, kutsal anlatının ritüeller aracılığıyla gündelik hayata taşındığını göstermektedir.

Tabloda yer alan veriler özellikle mevlid geleneği ile geçiş dönemleri ritüelleri arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır. Doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi insan hayatının önemli dönemlerinde mevlid okunması, bu dönemlerin ritüeller yoluyla güvence altına alınması anlayışıyla ilişkilidir. Bu bağlamda mevlid; yeni doğan çocuğun korunması, bireyin topluluğa kabulü, evliliğin bereketle kutsanması ve ölümün huzurla karşılanması gibi işlevler üstlenmektedir. Böylece mevlid anlatısı, toplumsal hayatın önemli anlarını düzenleyen bir ritüel çerçeveye dönüşmektedir.

Tablo aynı zamanda mevlid metninde yer alan sembollerin Türk mitolojisi ve halk inanışlarıyla kurduğu kültürel sürekliliği de göstermektedir. Nur-ı Muhammedî anlatısının “ilk ışık” düşüncesiyle, Sidretü'l-Münteha tasvirinin dünya ağacı anlayışıyla ve kutsal içecek motifinin yaşam suyu düşüncesiyle benzerlik göstermesi, farklı inanç unsurlarının kültürel düzlemde birlikte yorumlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum, halk dindarlığının tarihsel ve kültürel katmanları bir arada taşıyan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Tabloda ayrıca mevlid ritüellerinin yalnızca sözlü anlatıya dayanmadığı, aynı zamanda maddi kültür unsurlarıyla da desteklendiği görülmektedir. Gül suyu, şeker, su, ışık, örtü ve yazılı metin gibi unsurlar kutsalın maddi nesneler aracılığıyla ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu nesneler, bereketin paylaşılması, ritüel ortamının kurulması ve katılımcıların ritüelin atmosferini daha güçlü biçimde hissetmesi gibi işlevler üstlenmektedir. Böylece mevlid merasimleri, sözlü anlatı ile maddi kültür unsurlarının birlikte yer aldığı çok katmanlı bir ritüel yapısı oluşturmaktadır.

Ayrıca mevlid uygulamalarının koruyucu bir yönü de bulunmaktadır. Lohusa kadın için mevlid

okutulması, okunmuş su içirilmesi veya ölüm sonrasında mevlid okunması gibi uygulamalar, kutsal sözün kötü etkilerden korunma amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Bu yönüyle mevlid, toplumsal belirsizlik ve kriz dönemlerinde güven sağlayan bir ritüel uygulaması olarak da işlev görmektedir.

Sonuç olarak tablo, mevlid geleneğinin kutsal anlatı ile ritüel uygulamalar arasındaki ilişkiyi açık biçimde ortaya koyduğunu göstermektedir. Vesîletü'n-Necât'ta yer alan anlatı unsurları, Anadolu halk kültüründe ritüeller ve maddi kültür unsurları aracılığıyla yaşatılmakta ve böylece kültürel hafıza içinde süreklilik kazanmaktadır. Bu yönüyle mevlid geleneği, Türk halk kültüründe kutsal anlatının ritüeller yoluyla gündelik hayata taşındığı önemli bir folklorik uygulama olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri yalnızca klasik Türk edebiyatına ait bir dinî metin olarak değil, aynı zamanda Türk halk kültürü içinde yaşayan bir ritüel geleneği bağlamında ele alınmıştır. Her ne kadar mevlid metni yazılı kültür içinde ortaya çıkmış ve uzun süre klasik edebiyatın önemli ürünlerinden biri olarak değerlendirilmiş olsa da Anadolu'daki uygulamalara bakıldığında bu metnin halk kültürü içinde güçlü bir karşılık bulduğu görülmektedir. Nitekim metinde yer alan nur, kutsal doğum, göğe yükseliş, bereket, su, ışık ve koku gibi anlatı unsurları zamanla halk ritüellerine yansımış ve gündelik hayatın önemli anlarında uygulanan törenlerin bir parçası hâline gelmiştir.

Türk halk kültüründe doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi hayatın önemli dönemleri özel törenlerle karşılanmaktadır. Mevlid geleneği de bu geçiş dönemlerinde okunan ve topluluğun birlikte katıldığı önemli bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Özellikle doğum sonrasında lohusa kadın için mevlid okutulması, sünnet ve düğün mevlidleri ya da ölüm sonrasında düzenlenen mevlid törenleri, bu metnin toplum hayatında koruyucu ve birleştirici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle mevlid, yalnızca bir şiirin okunması değil; toplumun yeni bir hayatın başlamasını kutladığı, bireyin topluluğa kabulünü pekiştirdiği veya ölüm karşısında teselli bulduğu bir kültürel uygulamaya dönüşmüştür.

Mevlid törenlerinde kullanılan örtüler, kandiller, gül suyu, şeker, su ve yazılı mevlid cüzleri gibi nesneler de bu kültürel yapının maddi unsurlarını oluşturmaktadır. Bu nesneler aracılığıyla kutsalın gündelik hayat içinde somutlaştığı görülmektedir. Özellikle gül suyu serpilmesi, mevlid şekeri dağıtılması, okunmuş su içirilmesi veya kandil yakılması gibi uygulamalar, metinde anlatılan kutsal olayların halkın yaşamında sembolik bir karşılık bulduğunu göstermektedir. Böylece mevlid metni yalnızca okunup dinlenen bir eser olmaktan çıkarak toplumun ortak hafızasında yer eden bir tören geleneğine dönüşmektedir.

Mevlid geleneğinin dikkat çeken bir diğer yönü ise İslamî anlatılar ile Türk kültüründe daha eski dönemlerden beri varlığını sürdüren bazı inanış ve uygulamalar arasında kurulan benzerliklerdir. Işık, su, bereket ve koruma gibi unsurlar hem İslamî anlatılarda hem de Türk halk kültüründe önemli yer tutmaktadır. Bu durum, Anadolu'daki mevlid uygulamalarının dinî inanç ile yerel kültürel geleneklerin birlikte yaşadığı bir kültürel ortam içinde geliştiğini göstermektedir. Dolayısıyla mevlid, Türk toplumunda dinî metin ile halk kültürü arasında kurulan güçlü bağın önemli örneklerinden biridir.

Sonuç olarak Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât adlı eseri, klasik Türk edebiyatının önemli bir ürünü olmakla birlikte, Anadolu sahasında halk kültürü içinde yaşayan bir ritüel geleneğinin merkezinde yer almaktadır. Metinde yer alan anlatı unsurları, halk ritüelleri ve maddi kültür uygulamaları aracılığıyla

yeniden yorumlanmakta ve böylece mevlid geleneği Türk halk kültüründe kuşaktan kuşağa aktarılan önemli bir kültürel ifade biçimi olarak varlığını sürdürmektedir.

Öneriler

Bu çalışmadan hareketle mevlid geleneğinin yalnızca edebî bir metin olarak değil, aynı zamanda yaşayan bir halk kültürü unsuru olarak daha geniş kapsamlı araştırmalarla ele alınması önem taşımaktadır. Öncelikle Anadolu'nun farklı bölgelerinde mevlid törenlerine ilişkin alan araştırmaları yapılmalı ve yerel uygulamalar ayrıntılı biçimde kayda geçirilmelidir. Ayrıca mevlid törenlerinde kullanılan maddi kültür unsurlarının (örtüler, kandiller, gülaptanlar, mevlid cüzleri vb.) halk kültürü içindeki anlamları üzerine disiplinler arası çalışmalar yapılması yararlı olacaktır. Bunun yanında mevlid geleneğinin genç kuşaklara aktarılması amacıyla kültürel miras çalışmaları kapsamında belgeleme ve tanıtım faaliyetleri artırılabilir. Yerel kültür etkinlikleri, müze çalışmaları ve eğitim programları aracılığıyla bu geleneğin kültürel değeri daha görünür hâle getirilebilir. Böylece mevlid geleneği hem Türk edebiyatı hem de Türk halk kültürü açısından değerlendirilen yaşayan bir kültürel miras unsuru olarak korunabilir.

Kaynakça / References

- Acar, K. (2023). Türkiye'de mevlithanların Süleyman Çelebi mevlidi üzerindeki bazı tasarrufları. A. Yıldız (Ed.), *Türk kültüründe mevlit geleneği uluslararası sempozyumu bildiriler kitabı* içinde (s. 333–346). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Ahmetbeyoğlu, A., & Şen, H. (2018). Eski Türk dininin kozmolojisi ve kozmogonisi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 119(234), 45–74.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. Bilgesu Yayıncılık.
- Çift, S. (2004). İlk dönem tasavvuf düşüncesinde nûr kavramı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 139–157.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri* (S. Rifat, Çev.). Om Yayınevi.
- Ergin, M. (2000). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Günay, Ü., & Güngör, H. (2009). *Türklerin dini tarihi*. Rağbet Yayınları.
- Gürses, İ. (2007). Jung'cu arketip teorisi bağlamında tasavvufi öykülerin değerlendirilmesi: Sîmurg örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 77–96.
- Hocaoğlu, D. (1994). *Türk-İslâm düşüncesi ve modern fizikte kozmos* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün şamanizm: Materyaller ve araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jung, C. G. (2014). *The archetypes and the collective unconscious*. Princeton University Press.
- Kemikli, B., & Çetin, O. (Ed.). (2010). *Bir kutlu doğum şaheseri: Mevlid ve Süleyman Çelebi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Onay, İ. (2019). Mevlidlerde ve naatlarda Hz. Peygamber'in efdaliyetine ilişkin tasavvurun dinî referanslar açısından değeri. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 491–531.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi* (Cilt 1-2). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pekolcay, N. (1993). Mevlid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, s. 171-176). Milli Eğitim Basımevi.
- Taş, İ. (2002). *Türk düşüncesinde kozmoloji-kozmogoni*. Kümen Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- van Gennep, A. (1960). *The rites of passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). University of Chicago Press. (Original work published 1909)